

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Паращевіна Максима Анатолійовича "Трансформація соціального інституту релігії в сучасному українському суспільстві", поданої на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Релігія виступає вагомим чинником залучення індивіда до різних сфер соціального життя, тому усвідомлення її сутності, функціональності і механізмів реалізації становить перспективну соціологічну проблему. Це пояснюється тією важливою соціальною роллю, яку відіграє релігія в соціумі, а також тими трансформаціями, які відбуваються в ній під впливом кардинальних соціально-економічних перетворень. З огляду на це, тема дисертаційного дослідження Паращевіна М.А. "Трансформація соціального інституту релігії в сучасному українському суспільстві" є досить актуальною, оскільки сьогодні існує об'єктивна потреба в соціологічному дослідженні даної проблематики та в суб'єктивному усвідомленні щодо необхідності таких досліджень. Опонована дисертація є, чи не одним з перших досліджень, у якому всебічно й неупереджено простежується розуміння соціально-інституційної трансформації релігії та її соціального потенціалу в сучасному українському суспільстві (найбільш повно забезпечується з використанням аналізу з точки зору процесу десекуляризації) і яка водночас є науковим дослідженням складної і малорозробленої теми.

Паращевін М.А. сформулював основні завдання дисертаційного дослідження, запропонував ефективну структуру дисертації і дав відповіді на найголовніші питання, які диктувала дослідницька логіка. Досить вдало і переконливо автор доводить наукову доцільність і спроможність проведення дослідження в обраному аспекті, треба також підкреслити високий ступінь новизни і принципову значущість отриманих результатів. Необхідно звернути увагу і на вагому емпіричну базу дослідження, яка включає опитування,

здійснені Інститутом соціології НАН України в межах проекту "Соціологічний моніторинг" (1994-2017 роки), опитування Інституту соціології НАН України "Омнібус-2006" та "Омнібус-2009", міжнародні порівняльні дослідження. Наукові результати багаторічної праці опубліковані у низці солідних видань.

Серед основних тенденцій розвитку релігії більшість сучасних соціологів відзначають секуляризацію. Тема секуляризації зайняла вагоме місце внаслідок суттєвих змін релігійної ситуації в світі. Як відомо, найбільш переважаючою є теза про сприятливий вплив секуляризації для оновлення релігійної сфери, її вплив на релігійне відродження та зміни функцій релігійних організацій в секулярному суспільстві (Казанова), тобто теорія секуляризації змінила акценти в осмисленні суспільства і релігії, причому акцент здійснювався на витіснення релігії з суспільного життя в приватну сферу. І Паращевін М.А. досить вдало зазначає, що у "секуляризації потрібно розрізняти, так би мовити, "об'єктивну" та "суб'єктивну" сторони, а саме, зважати на те, що секуляризація відбувалася і як результат спонтанного процесу (коли ціла низка різноманітних соціальних процесів, не спрямованих безпосередньо, свідомо проти релігії, об'єктивно вели до того, що значення релігії зменшувалося) і як результат цілеспрямованої політики (і в цьому випадку можна говорити про політику секуляризму)" [с. 98].

Зазначимо, що зміст системи функціональності релігії у соціальному просторі проявляється завдяки сакральним та секуляризаційним компонентам і в процесі соціогенезу об'єктивно веде до істотного звуження суспільних сфер її реалізації. Це, у свою чергу, відбувається при переході з інституційного рівня на особистісний і зумовлює процес її приватизації. Секуляризація означає форму звільнення суспільства і особистості від впливу релігії через десакралізацію відносин. В такому випадку вона постає як специфічна реакція на процес сакралізації. Причому секуляризація виступає чинником внутрішнього якісного трансформування релігійного комплексу, коли зникають межі релігії.

Тема секуляризації є однією з провідних в соціології релігії і спільною тезою є визнання дослідниками реальності цього явища, хоча її тлумачення є дещо неоднозначним (Доббелер, Казанова). Так, зокрема, Паращевін М.А. пише, що "теорія секуляризації (саме як теорія) зазнала невдачі. Її класична версія є фальсифікованою, а новітні версії, по-перше, не є переконливими, а по-друге, не є теорією [с. 96]. Він також зазначає, що "відповідно, теорія секуляризації не може слугувати методологічним підґрунтям аналізу соціально-інституційних змін релігії в нашій країні. Так само українським суспільно-релігійним реаліям доволі слабо відповідає теорія "релігійної економіки"...найбільш адекватним терміном, який описує нинішній стан відносин між релігією та світським суспільством в Україні є десекуляризація ..."[с. 125].

Коли мова йде про постсекулярне суспільство (мається на увазі повернення релігії в публічний простір, не відторгнення секулярного), ми є свідками того, що секулярне стає постсекулярним, а релігійне – пострелігійним. Причому "постсекулярне" не виступає в тому значенні, що "гра закінчена", а виступає в розумінні "після проходження через" сучасність. І Паращевін М.А. власне на цю тезу і вказує: "...ситуація постсекулярності є ситуацією невизначеності, коли невідомо, як відбуватимуться процеси взаємодії секулярного та релігійного в майбутньому, і робити якісь прогнози щодо цього неможливо... постсекулярність є скоріше не станом-реальністю, а станом-потенцією, тобто певною конфігурацією соціальних сил, яка надає можливість формувати різні нові соціальні та релігійні форми [с. 113].

На думку Паращевіна М.А., варто розводити поняття "постсекулярності" та "десекуляризації", оскільки вони описують дещо різні феномени. Відмінність між ними можна описати як відмінність між процесом та станом; також ця відмінність визначається характером прояву цих феноменів [с. 123].

Ми згодні з твердженням Паращевіна М.А. відносно того, що Україна є високосекуляризованим суспільством, а з іншого боку, вона знаходиться в стані, який можна охарактеризувати як десекуляризація [с. 126].

Поділяємо погляд автора і про те, що десекуляризація суспільства має різні прояви і процеси, які не обов'язково відбуватимуться всі одразу (зростання охоплення населення релігійними переконаннями може супроводжуватися збільшенням етичного впливу релігії, а може й не супроводжуватися), а, по-друге, можуть відбуватися з різною швидкістю та в різних масштабах (суттєве зростання релігійної мережі може поєднуватися з незначним збільшенням впливу на інші соціальні інститути). А саме ця конфігурація визначає специфіку української ситуації відносно інших країн [с. 128].

Дослідник відзначає слабкий соціально-інституційний потенціал релігії, незважаючи на те, що збільшення різних складових релігійної мережі триває (хоча й меншими темпами, ніж раніше). Організаційне зростання переважно не веде до збільшення соціально-інституційного впливу релігії. Це свідчить, що подібне зростання є проявом внутрішньоорганізаційних процесів в Церквах ... або про перевагу серед віруючих запиту на ритуально-магічну складову діяльності релігійних організацій та відсутність запиту на відхід від існуючих секулярних принципів побудови суспільного життя [с. 329].

Все вищевисловлене дозволяє розцінювати докторську дисертацію як оригінальне, завершене у межах поставлених завдань дослідження, що викликає обґрунтований інтерес і, безперечно, робить внесок у соціологічну науку. Разом з тим, представлена дисертація настановує на деякі міркування, які є дещо відмінними від запропонованих дисертантом і зумовлюють незначні зауваження (швидше за все, побажання).

Доречним було б зупинитися на таких аспектах.

1. На наш погляд, потребує подальшого уточнення проблема відносно потенціалу релігії, а саме: як стабілізаційний і конфліктогенний та можливості їх реалізації і основних проявів?

2. В дослідженні не повністю знайшло відображення питання "Як співвідносяться постсекулярність і сучасна демократія?" (поняття

"постсекулярність" вказує на суспільство, де релігія є складовою соціологічних дискусій).

Однак, в цілому, перелічені зауваження й побажання носять дискусійний характер та не впливають на загальні наукові висновки дисертаційного дослідження, яке повністю відповідає сучасному рівню соціологічної науки, є завершеною науково-дослідницькою працею, в якій отримано достатньо вагомі нові наукові результати, що дає підстави для її високої оцінки.

Наукова обґрунтованість, теоретична і практична значущість отриманих результатів дозволяють зробити висновок, що в дисертації Паращевіна М.А. "Трансформація соціального інституту релігії в сучасному українському суспільстві" вирішена заявлена наукова проблема, а сама дисертація відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами). Це дає підстави для того, щоб рекомендувати присудження *Паращевіну Максиму Анатолійовичу* наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

**Доктор соціологічних наук,
зав.кафедрою соціології
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова**

К.О.Чернова

**Підпис Чернової К.О. засвідчує
Вчений секретар
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова**

Л.М.Панченко